

KODEKS TOMINOG KOMENTARA ARISTOTELOVE ETIKE IZ ZAGREBAČKE METROPOLITANSKE KNJIŽNICE.

Dr. Josip Lach

SUMMARIUM

In bibliotheca methropolitana zagrebiensi sub sing. MR 14 codex commentarii S. Thomae Aquinatis in decem libros Ethicorum Aristotelis invenitur. Codex hic in membrana eleganti, pulchris initialibus ornatus, probabiliter medio saec. XIV. literis gothicis scriptus est. Codex 126 folia (in primo folio 222 mm × 349 mm magnitudinis) habet. Initio et fine codicis duo adhuc folia cum alio textu sunt, ita ut codex in toto 130 folia habeat.

Totum opus ita compositum est, ut post singulum caput cuiuslibet libri commentarium Sti Thomae sequatur. In fol. 1. lib. 1. Eth. latine invenitur et post caput primum eiusdem libri in eodem folio sequitur commentarium Sti Thomae, et sic porro. In fol. 15. liber II., in fol. 23. lib. III., in fol. 38. lib. IV., in fol. 51. lib. V., in fol. 65. lib. VI., in fol. 75. lib. VII., in fol. 88. lib. VIII. in fol. 100. lib. IX., in fol. 111. lib. X. incipit. In fol. 124'. col. 1. finis libri decimi et commentarii Thomae invenitur.

In codice fol. 1. literis rubris leguntur verba: »Incipit primus liber ethicorum Aristotelis«. In folio autem 124'. verbis colore rubro scriptis finit: »Explicit expositio fratris Thome de aquino super decimum librum ethicorum et per consequens super totum librum.« Deo gratias. Amen.

Notandum, quod in folio 124'. columna 2. verbis: »(Y)conomica et polytica . . .«, »Oeconomica Aristotelis« incipit, et in folio 126'. verbis: »uxores et filios et parentes« finit.

Huius autem codicis descriptionem accuratiorem in sequentibus habes.

U tresoru Sveučilišne knjižnice u Zagrebu čuva se pod sign. MR 14 kodeks, vlasništvo zagrebačke metropolitanske knjižnice, koji sadržaje u latinskom prijevodu deset knjiga Aristotelove Etike s komentarom sv. Tome Akvinskoga. Kodeks je pisan na finoj, tankoj pergameni, goticom 14. vijeka, i urešen lijepim inicijalima. Inicijali na početku pojedinih knjiga su veći, i redovno uokvireni zlatnom bojom, dok su inici-

jali pojedinih glava manji i jednostavniji. Napose se ističe inicijal na početku prve knjige na fol. 1., koji folij donosimo ovdje u faksimilu kao prilog. U svemu imade kodeks 130 folija. Tekst Aristotelove Etike započima s trećim folijem, i zato je taj folij kod folijacije označen s brojem 1. Komentar sv. Tome svršava na fol. 124'. prva kolumna. U drugoj kolumni istoga folija započima Ekonomika i svršava na fol. 126'. o kojoj će biti nešto više govora malo kasnije. Kod folijacije dolazi dakle u obzir samo ovih 126 folija. Folij 129. i 130. na koncu sadržaje od neke treće ruke kursivom pisan tekst, koji radi o dnevnim računima kroz nekoliko dana mjeseca novembra. Godina je oštećena i ne može se pročitati. Sudeći po svemu, pisan je ovaj kodeks vjerojatno sredinom 14. stoljeća. I to Etika i Tomin komentar od jedne ruke, a Ekonomika od druge ruke. Kodeks je vrlo dobro sačuvan, te je samo fol. 16., 101. i 104. na desnom rubu prema tekstu nešto zaderan. Tekst je također gotovo posve neoštećen, izuzev nešto jačeg oštećenja na fol. 122'. i 123. Na ostalim mjestima, gdje su oštećene tek pojedine riječi, mogu se one ipak pod povećalom pročitati. jer se oblik slova posve lijepo opaža kao utisnut u pergamenu.

Uvez je originalan iz 14. stoljeća, i sastoji se od dvije daske, koje su nekada bile presvučene crnom kožom. Ostatak ove kože, koja je od starine izgubila svoju boju, nalazi se na nутarnjoj strani stražnjih korica. Obadvije daske svezane su na hrptu žučkastim remenjem. Prednja daska od uveza, slomljena je po dužini. Inače su obadvije daske dosta oštećene crvotočnom. Na prednjoj dasci nalaze se još ostaci dviju žučkastih vrpca, kojima se kodeks nekada zatvarao.

Izvana na prednjoj dasci, imade kodeks, ovaj goticom, crnilom pisan, natpis: »Expositio Thome de Aquino super decem libros Ethicorum Aristotilis.« Odmah na slijedećem prvom foliju nalazi se crnilom i goticom napisano: »Glosa super Ethicorum Thome de Aquino.« Na ovom foliju nema inače nikakvog drugog teksta. Na trećem foliju po redu, koji je kod folijacije označen brojem 1 započima Aristotelova Etika. Čitavo djelo sastavljeno je prema tadanjem običaju tako, da iza svake pojedine glave Aristotelovog teksta u latinskom prijevodu, dolazi komentar sv. Tome. Latinski prijevod Etike, kojim se je služio sv. Toma potiče od Roberta Grosseteste. (Ueberweg:

Gesch. d. Phil. 2. T. p. 347.)Ja ću ovdje, radi ograničenosti prostora, navoditi samo početke pojedinih knjiga, a ne i svake pojedine glave. Nadam se, da će u dogledno vrijeme biti moguće izdati čitavi tekst ovoga kodeksa, jer taj kodeks sigurno spada u red najstarijih i najbolje sačuvanih Tominih kodeksa, pak će objavljivanje njegovog teksta biti sigurno korisno za isporođivanje s drugim tekstovima ovoga Tominog djela. Na koncu donosim faksimile fol. 1. sa transkripcijom teksta i bilješkama, koje su načinjene na osnovu izdanja Tominog komentara Aristotelove Etike od St. E. Fretté-a vol. XXV. p. 231. sqq. Paris, 1889. Još mi valja napomenuti, da je Aristotelov tekst pisan većim slovima, a Tomin komentar manjim.

Fol. 1. Crveno: »Incipit primus liber ethicorum Aristotilis.« Nastavlja se crnilom: »Omnis ars et omnis doctina similiter autem actus e electio, bonum quoddam appetere videntur. Ideo bene enunciarunt bonum quod omnia appetunt . . .«

Crveno: »Incipiunt rationes fratris Thome de aquino Ordinis fratrum praedicatorum super librum ethicorum Aristotilis. Et primo super primum librum eiusdem.«

Crnilom: »Sicut dicit philosophus in principio methaphysice, sapientis est ordinare. Cuius ratio est, quia sapientia est potissima perfectio rationis, cuius proprium est cognoscere ordinem . . .«

Fol. 15. Crveno: »Incipit secundus liber.«

Crnilom: »Duplici autem virtute existente, hac quidem intellectuali, hac autem morali: ea quidem quae intellectualis plurimum ex doctrina habet . . .«

Crveno: »Incipit expositio super secundum librum ethicorum.«

Crnilom: »Duplici autem virtute existente etc. Postquam philosophus determinavit ea quae sunt praeambula ad virtutem, hic incipit determinare de virtutibus. Et dividitur in partes duas . . .«

Fol. 23. Crveno: »Incipit tertius liber.«

Crnilom: »Virtute itaque et circa passiones et operationes existente . . .«

Fol. 23'. Crveno: »Incipit expositio super tertium librum.«

Crnilom: »Virtute itaque etc. Postquam philosophus determinavit de virtute in communi, hic determinat de quibusdam principiis actuum virtutis . . .«

Fol. 38. Crveno: »Incipit quartus liber.«

Crnilom: »Dicamus autem deinceps de liberalitate. Videtur autem esse circa pecunias medietas . . .«

Crveno: »Incipit expositio super quartum librum ethicorum.«

Crnilom: »Dicamus autem deinceps de liberalitate, etc. Postquam philosophus determinavit de fortitudine et temperantia, quae respiciunt ea quibus conservatur propria hominis vita, hic incipit agere . . .«

Fol. 51. Crveno: »Incipit quintus liber.«

Crnilom: »De iusticia autem intendendum. Et circa quales sunt existentes operationes, et qualis medietas est iustitia et iustum, et quorum medium . . .«

Crveno: »Incipit expositio super quintum librum ethicorum.«

Crnilom: »De iusticia autem et iniusticia etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus, quae sunt circa pasiones, hic determinat de virtute iusticie quae est circa operationes . . .«

Fol. 65. Crveno: »Incipit sextus liber.«

Crnilom: »Quia autem existimus prius dicentes quoniam oportet medium eligere, neque superhabundanciam, neque defectum . . .«

Crveno: »Incipit expositio super sextum librum ethicorum.«

Crnilom: »Quia autem existimus etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus, in hoc sexto libro determinat de intellectualibus. Et primo prohemialiter dicit de quo est intentio. Secundo determinat propositum, ibi, Prius quidem igitur etc . . .«

Fol. 75. Crveno: »Incipit septimus liber.«

Crnilom: »Post hec autem dicendum, aliud principium facientes, quoniam circa mores fugiendorum tres sunt species, malicia, incontinentia, et bestialitas . . .«

Crveno: »Incipit expositio super septimum librum ethicorum.«

Crnilom: »Post hec autem dicendum etc. Postquam philosophus supra determinavit de virtutibus moralibus et intellectualibus, hic incipit determinare de quibusdam quae consequuntur ad virtutes, et primo de continentia, quae est quoddam imperfectum in genere virtutis . . .«

Fol. 88. Crveno: »Incipit octavus liber.«

Crnilom: »Post hec autem de amicicia sequitur utique pertransire. Est enim virtus quaedam vel cum virtute . . .«

Fol. 88'. Crveno: »Incipit expositio super octavum librum.«

Crnilom: »Post hec autem de amicicia etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus et intellectualibus, et continentia, quae est quoddam imperfectum in genere virtutis, hic consequenter determinat de amicicia, quae supra virtutem fundatur, sicut quidam virtutis effectus . . .«

Fol. 100. Crveno: »Incipit nonus liber.«

Crnilom: »In omnibus autem dissimilium specierum amicitii, analogum utique adequat et salvat amicitiam quemadmodum dictum est puta et in politica coriario pro calceamentis retributio fit secundum dignitatem, et textori et reliquis . . .«

Fol. 100'. Crveno: »Incipit expositio super nonum librum ethicorum.«

Crnilom: »In omnibus autem dissimilium etc. Postquam philosophus ostendit quid est amicitia et determinavit de amicitie speciebus, hic autem in nono libro determinat de amicitie proprietatibus . . .«

Fol. 111. Crveno: »Incipit decimus liber ethicorum.«

Crnilom: »Post haec autem de delectatione forte sequitur pertransire. Maxime enim videtur apropiari generi nostro. Propter quod erudiunt iuvenes eiaricontes delectatione et tristitia . . .«

Crveno: »Incipit expositio super decimum librum ethicorum.«

Crnilom: »Post haec autem de delectatione etc. Postquam philosophus determinavit de virtutibus moralibus et intellectualibus, et etiam de continentia et amicitia, quae quamdam affinitatem habent cum virtute, in hoc decimo libro intendit determinare de fine virtutis . . .«

Fol. 124'. col. 1. Crveno: »Explicit expositio fratris Thome de aquino super decimum librum ethicorum, et per consequens super totum librum. Deo gratias. Amen.«

Tako eto završuje Etika. U drugoj kolumni na fol. 124'. započima Ekonomika, koja bi, prema bilješci na rubu folija i na početku i na koncu Ekonomike, također spadala među Aristotelova djela. No po mišljenju Zellerovom ne može se Ekonomika smatrati Aristotelovim djelom. (Phil. d. Gr. II. T.

2. Abt. 105.) Ovo djelo prepisivao je drugi prepisivač, kako se to jasno razabire po pismu, koje je različito od onoga, kojim je pisana Etika. Ekonomiku je na latinski preveo Vilim iz Moerbeka. (Ueberweg: *Gesch. d. Phil.* II. p. 348.) U ovom kodeksu nalazi se Ekonomika na fol. 124', do fol. 126'. Usput želim spomenuti, da se u Didotovom izdanju skupnih Aristotelovih djela u IV. sves. među Fragmentima str. 153. nalazi tekst druge knjige Ekonomske pod naslovom: »Incipit liber secundus Economicorum Aristotelis.« Ovaj odlomak započima u našem zagrebačkom kodeksu na fol. 125'. col. 1. u trećem retku odozdo. Prema tomu sadržavao bi naš kodeks cijelu drugu knjigu, i ujedno prvu knjigu koja započima na fol. 124'. col. 2. i svršava na fol. 125'. col. 1. No ima tu još jedna zanimiva stvar, koju moram napomenuti. Ovaj kodeks MR 14 nalazi se upisan u inventaru zagrebačke stolne crkve oko 1425. Tekst iz toga inventara, koji govori o tom kodeksu glasi kod I. Tkalčića, ovako: »Primo, liber Ethicorum cum lectura beati Thome simul, et incipit »omnis ars ac omnis doctrina«, et in fine prime pagine secundi folii finit »civilis sciencia«, et in fine libri habet textum excommunicatorum, et in fine libri finit »filios et parentes«, et est copertus copertorio nigro.« (Povjesni spomenici grada Zagreba XI. 175.). U ovom tekstu značajna je riječ »excommunicatorum.« Svatko bi naime držao, sudeći po ovoj riječi, da se iza Etike nalazi neki tekst ekskomunikacija. No ko pročita samo prvi redak teksta, što slijedi u drugoj kolumni na fol. 124'. odmah je na čistu, da se tu radi o Ekonomici, a ne o ekskomunikacijama. Pita se sada, da li je spomenuta riječ, krivo napisana već u samom inventaru od 1425. god. ili je možda samo Tkalčić krivo pročitao. Da stvar definitivno riješim, pošao sam u riznicu Prvostolne crkve, da pogledam u originalni inventar. No na žalost, taj se inventar sada nije mogao više naći, premda je još godine 1925. postojao. Na taj najjednostavniji i najsigurniji način, stvar se eto nije mogla riješiti. Preostaje dakle samo vjerojatno rješenje. Po mom mišljenju, pisac inventara nije pogriješio, jer je sigurno imao ovaj kodeks u ruci, kad je iz njega prepisivao zadnje riječi iz Ekonomske, »filios et parentes.« No on je tu riječ Ekonomika sigurno napisao onako, kako je pisana i u kodeksu, naime »yconomica«, odnosno u samom inventaru u kratici »yconicarum«. Taj »y« na početku lako se može zamijeniti za »ex«, i tako je

možda Tkalčić čitao »exconicarum«, odnosno neskraćeno«, excommunicatorum«. Možda se ne će svatko složiti s ovim mojim tumačenjem, kako je Tkalčić došao do eventualno krivog čitanja ove sporne riječi iz inventara. No jedno je ipak sigurno, da je riječ »excommunicatorum« neispravna, bez obzira, da li je pogreška učinjena već od samoga pisca inventara, ili kasnije od Tkalčića, i da na mjesto nje mora biti »yconomicarum«. Da ne bude nikakve sumnje o ispravnosti ove moje tvrdnje, donosim ovdje oveći odlomak Ekonomike, i to njezin početak na fol. 124'. i nekoliko odlomaka iz fol. 125 i 126'.

U jednom od narednih brojeva Bogoslovske Smotre donijet ću u transkripciji čitav tekst Ekonomike kako se nalazi u ovom kodeksu, da se njime upoznaju i ostali znanstveni krugovi, koji se bave istraživanjem Aristotelovih tekstova.

Na koncu se zahvaljujem g. prof. dru Baradi na njegovim stručnim savjetima i uputama kod proučavanja ovoga kodeksa.

Transkripcija teksta fol. 124'. C. MR 14

(Y)¹conomica et polytica differunt non solum tantum quantum domus et civitas, hec quidem enim subiecta sunt eis, verum etiam quod polytica quidem ex multis principantibus est, hyconomia vero monarchia. Aliquae quidem enim artium dividuntur et non est eiusdem facere et uti eo quod factum est ut lyra et fistula. Politice autem est et polym ab initio construere et existente uti bene. Unde patet quod yconomice sit domum construere et uti ea. Civitas quidem igitur domorum est multitudo et loci in praediorum copia ad bene vivendum. Manifestum enim est hoc, quia quando non possunt hoc habere, dissolvitur et societas. Huius autem gratia et conveniunt. Cuius autem gratia et singulum est et factum est et subiecta eius et ipsum existens. Ideoque patet quod prius yconomica est polytica. Et enim opus particularia domus civitatis est.

(V)²idendum igitur de yconomica et quid opus ipsius; partes autem domus homo quidem et animal et quaestus et

¹ Na ovom mjestu ostavio je prepisivač mjesto za inicijal, koji međutim minijaturista nije načinio. Sa strane izvan teksta nalazi se mali »y«. I zato sam ja stavio ovaj »y« u zagradu.

² Ovaj »V« također se ne nalazi u tekstu, nego sa strane izvan teksta, da ga minijaturista načini, ali ga nije načinio. Zato je ovdje također stavljen u zagradu.

possessio est. Cum autem primum in minimis natura cuiuslibet rei reperiatur, et de domo similiter quidem habet. Unde secundum hexiodum decet esse domum quidem primo et uxorem et bovem et oratorem. Aliud quidem enim nutrimenti parentum(?); aliud vero liberorum, propter quod decet ea quae sunt de convictione uxoris bene ordinare. Hoc autem est qualem eam decet providere. Possessionis autem prima cura sui est ea quae secundum naturam. Secundum autem naturam georgica prior; secunda autem quaecumque de terra; ut metallica et quaecumque alia huiusmodi. Georgica autem maxime quoniam iusta. Non enim impie, nec violenter, sicut bellice. Insuper etiam et eorum quae secundum naturam. Natura a matre nutrimentum omnibus est. Ideo hominibus a terra. Adhuc autem et ad fortitudinem prodest maxime. Non enim sicut fabriles corpora inutilia vel debilia facit; verum potentia foras pergere et laborare. Amplius et potentia periclitari ad hostes. Horum solum res extra habitationes sunt. Eorum autem quae circa homines prima cura est de uxore. Communicatio enim et femine et masculi natura est maxime. Dictum quidem enim est nobis et aliis quod multa talia natura cupit operari. Sicut animalium singulum. Impossibile autem feminam sine masculino aut masculum sine fe

Fol. 125. mina efficere hoc, propter quod de necessitate ipsorum communicatio consistit. In aliis quidem igitur animalibus irrationabiliter hoc est, et quamdiu participat natura, tamdiu et procreationis prolis tantum gratia. In domesticis autem et prudentioribus directius magis. Apparent enim magis auxilia facta et amicitie et cooperationes invicem. In homine vero maxime, quod non solum esse, verum etiam et bene esse cooperatores invicem femina et masculus sunt. Et filiorum natura non propter ministerium nature tantum, verum etiam et in utilitatem . . .

Fol .126. Verumtamen adversitatem sufferre bene et humiliter multo magis merito honoranda est. Nam in doloribus existente et tribulationibus et iniuriis nil turpe comittere magni animi est. Orare quidem ergo decet in adversitate virum non praevenire autem. Si autem quid sinistri contigerit, arbitrari hoc maximam laudem esse honeste mulieris . . .«

Fol. 126'. svršetak: »Dulce enim sibi cor et spes mortaliū variā voluntatem gubernat. Secundo autem a filiis in

senecta pasci feliciter; propter que oportet et spetialiter et communiter iuste cogitantes ad omnes deos et homines vivere, et multum ad suam exorem et filios et parentes.«

Bilješka na rubu: »explicit yconomia Aristotelis.«

Transkripcija teksta s fol. 1. C. MR 14

Incipit primus liber ethicorum Aristotilis.

Omnis ars et omnis doctrina similiter autem¹ actus et electio, bonum quoddam appetere videntur. Ideo bene enunciantur bonum quod onina appetunt.

Differentia autem quaedam videtur esse finium.² Hii quidem enim sunt operationes, hii vero praeter has opera quaedam. Quorum autem sunt fines quidam praeter operationes, in hii utique³ meliora existunt operationibus opera.

Multis autem operationibus existentibus et artibus et doctrinis, multi sunt fines. Medicinalis quidem enim sanitas, navifactive autem⁴ navigatio, militaris autem⁵ victoria, yconomice⁶ vero divicie. Quaecumque autem sunt talium sub una quadam virtute quemadmodum sub equestri frenifactive, et quaecumque alie equestrium instrumentorum sunt. Haec autem et omnis bellica operatio sub militari secundum eundem utique⁷ modum alie sub alteris.

In omnibus itaque architectonicarum fines sunt desidera-

¹ Fretté: o. c. iza autem imade et.

² Fretté: o. c. Differentia vero finium quaedam videtur.

³ Fretté: o. c. nema utique.

⁴ Fretté: o. c. vero.

⁵ Fretté: o. c. vero.

⁶ jednako oeconomico.

⁷ Fretté: o. c. itaque.

bilores hii que sunt sub ipsis⁸ horum enim gratia et illa persecuntur.⁹

Differt autem nihil operationes ipsas¹⁰ esse fines actuum aut praeter has aliud quoddam, quemadmodum in dictis doctrinis.

Incipiunt rationes fratris Thome de aquino Ordinis fratrum praedicatorum super librum ethicorum Aristotilis. Et primo super primum librum eiusdem.

Sicut dicit philosophus in principio methaphysice sapientis est ordinare. Cuius ratio est, quia sapientia est potissima perfectio rationis, cuius proprium est cognoscere ordinem. Nam et si vires sensitive cognoscant res aliquas absolute, ordinem tamen unius rei ad aliam cognoscere solius intellectus et rationis est.¹¹

Invenitur autem duplex ordo in rebus. Unus quidem parcium alicuius tocus seu alicuius multitudinis ad invicem, sicut partes domus ad invicem ordinantur. Alius autem¹² est ordo rerum in finem. Et hic ordo est principalior quia primus. Nam ut philosophus dicit in XI. methaphysice,¹³ ordo parcium exercitus ad invicem est propter or-

⁸ Fretté: o. c. his.

⁹ Fretté: o. c. prosequuntur.

¹⁰ Fretté: o. c. nema ipsas.

¹¹ Fretté: o. c. cognoscere est solius intellectus aut rationis.

¹² Fretté: o. c. nema autem.

¹³ Fretté: o. c. Metaphysicorum.

dinem tocius exercitus ad ducem.

Ordo autem quadrupliciter ad rationem comparatur Est enim quidam ordo quem ratio non facit, sed solum considerat, sicut ordo rerum naturalium. Alius autem est ordo quem ratio considerando facit in proprio actu, puta cum ordinat conceptus suos ad invicem, et signa conceptuum quae sunt voces significative. Tercius autem est¹⁴ quem ratio considerando facit in operationibus voluntatis. Quartus autem est ordo quem ratio considerando in exterioribus rebus facit quarum ipsa est causa sicut in archa et domo.

Et quia consideratio rationis per habitum sciencie¹⁵ perficitur, secundum hos diversos ordines quos proprie ratio considerat, ideo¹⁶ sunt diverse sciencie. Nam ad philosophiam naturalem pertinet considerare ordinem rerum quem ratio humana considerat, sed non facit, ita quod sub naturali philosophia comprehendamus et methaphysicam et mathematicam.¹⁷

Ordo autem quem ratio considerando facit in proprio actu pertinet ad naturalem¹⁸ philosophiam, cuius est conside-

rare ordinem parcium orationis ad invicem et ordinem principiorum in¹⁹ conclusiones. Ordo autem, actionum voluntarium parcium²⁰ ad considerationem moralis philosophie pertinet,²¹ circa quam versatur praesens intentio cuius proprium est considerare operationes humanas secundum quod sunt ordinate ad invicem et ad finem. Dico autem operationes humanas, quae procedunt a voluntate hominis secundum ordinem rationis. Nam si quae operationes in homine inveniuntur, quae non subiacent voluntati et rationi non dicuntur proprie humane, sed naturales. Sicut patet de operationibus anime vegetalis,²² quae nullo modo cadunt sub ratione moralis philosophie. Sicut igitur subjectum philosophie naturalis est motus vel res mobilis, ita etiam²³ subjectum moralis philosophie est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo prout est voluntarie agens propter finem.

Sciendum est autem quod quia homo naturaliter est animal sociale, ut pote qui indiget ad suam vitam multis, quae sibi ipse solus praeparare non potest; consequens est quod na-

¹⁴ Fretté: o. c. iza est dolazi ordo.

¹⁵ Fretté: o. c. nema sciencie.

¹⁶ Fretté: o. c. nema ideo.

¹⁷ Fretté: o. c. nema et mathematicam.

¹⁸ Fretté: o. c. rationalem. U samom kodeksu je prepisivač nad riječ »naturalem« stavió križić, koji je u istom retku stavljen i na rubu izvan teksta, očito s namjerom da čitaoca upozori na svoju pogrešku.

¹⁹ Fretté: o. c. nema riječi ordinem principiorum in, nego odmah iza et stavlja ad conclusiones.

²⁰ Fretté: o. c. nema parcium.

²¹ Fretté: o. c. pertinet ad considerationem . . . ujedno nadodaje: Ordo autem quem ratio considerando facit in rebus exterioribus constitutus per rationem humanam, pertinet ad artes mechanicas. Sic ergo moralis philosophiae, circa . . .

²² Fretté: o. c. vegetativae.

turaliter sit pars alicuius multitudinis, per quam prestetur sibi auxilium ad bene vivendum. Quo quidem auxilio indiget ad duo. Primo quidem ad ea quae sunt vite necessaria, sine quibus praesens vita transigi non potest. Et ad hoc auxiliatur homini domestica multitudo cuius est pars. Nam quilibet homo a parentibus habet generationem nutrimentum,²⁴ et disciplinam. Et similiter etiam²⁵ singuli qui sunt partes domestice familie ad²⁶ invicem se iuvant ad necessaria vite.

Alio modo iuvatur²⁷ a multitudine cuius est pars ad vite sufficientiam perfectam, scilicet ut homo non solum vivat, sed bene vivat, habens omnia quae sibi sufficiunt ad vitam. Sic²⁸ homini auxiliatur multitudo civilis, cuius ipse est pars non solum quantum ad corporalia, prout scilicet in civitate sunt multa artificia ad quae una domus sufficere non potest, sed etiam quantum ad moralia, in quantum scilicet per publicam potestatem coercent insolentes iuvenes metu pene, quos paterna monicio corrigere non valet.

Sciendum est autem, quod totum²⁹ quidem est civilis multitudo, vel domestica familia,

²³ Fretté: o. c. nema etiam.

²⁴ Fretté: o. c. pred nutrimentum imade et.

²⁵ Frette: o. c. nema etiam.

²⁶ Fretté: o. c. domesticae familiae, se invicem . . .

²⁷ Fretté: o. c. iza iuvatur umeće homo.

²⁸ Fretté: o. c. pred sic stavlja et.

²⁹ Fretté: o. c. pred totum stavlja hoc.

habet solam ordinis unitatem³⁰ secundum quam non est aliquid simpliciter unum. Et ideo pars huius tocus potest habere operationem, quae non est operatio tocus. Sicut miles in exercitu habet operationem quae non est tocus exercitus. Habet nihilominus et ipsum totum aliquam operationem, quae non est propria alicuius partium, sed tocus, puta conflictus tocus exercitus, et tractus navis est operatio multitudinis trahentium navem. Est autem aliquid totum, quod habet unitatem non solum ordine, sed compositione, aut colligatione, vel etiam continuitate, secundum quam unitatem est aliquid unum simpliciter. Et ideo nulla est operatio partis, quae non sit tocus. In continuis enim idem est motus tocus et partis; et similiter in compositis, vel colligatis, operatio partis principaliter est tocus. Et ideo oportet quod ad eandem scientiam pertineat consideratio talis³¹ tocus et partis eius. Non autem ad eandem scientiam pertinet considerare totum quod habet solam ordinis unitatem, et partes ipsius. Et inde est quod moralis philosophia in tres partes dividitur.³² Quarum prima considerat operationes unius hominis ordinatas ad finem, quae vocatur monastica. Secunda autem considerat operationes domestice mul-

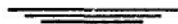
³⁰ Fretté: o. c. unitatem ordinis . . .

³¹ Fretté: o. c. talis consideratio.

³² Na rubu kraj ovoga redka stoji bilješka: Nota moralis philosophiae divisio.

titudinis,³³ que vocatur yconomica.³⁴ Tercia autem considerat operationes multitudinis civilis, quae vocatur politica.

Incipiens igitur Aristoteles tradere moralem philosophiam a prima sui parte in hoc³⁵ libro, qui dicitur e.³⁶

³³ Fretté: o. c. multitudinis domesticae.

³⁴ jednako oeconomica.

³⁵ Fretté: o. c. nema hoc.

³⁶ Nastavak riječi na fol. 1' tako da čitava riječ glasi »ethica«.